

Böter biter inte när statens bolag bryter mot konkurrensreglerna

Dagens Industri den 30 december 2005

Regeringen anser att förtroendet för näringslivet skulle öka, om konkurrensreglerna efterlevdes i större utsträckning. I ett förslag som just nu är ute på remiss, ”Fastställande av konkurrensskadeavgift”, anser regeringen att en högre bötesnivå för konkurrensbrott är nödvändig för en tillräckligt avskräckande effekt. Men när statens bolag bryter mot konkurrensreglerna hjälper knappast högre böter.

Vad som främst krävs är i stället politiska åtgärder för att öka laglydigheten i offentligt ägda verksamheter.

Det är statliga bolag som har fällts i nio av femton kartell- och missbruksfall som Konkurrensverket vunnit under perioden 1993–2004 – SJ, Posten, SAS, Vägverket (pågående mål) och Telia. Dessutom har SAS dömts till böter på drygt 350 miljoner kronor av EU-kommissionen för ett kartellsamarbete med flygbolaget Maersk. I samtliga dessa bolag är svenska staten största enskilde ägare. Statens ägarandel i SAS är 21,4 procent och i Telia Sonera 45,3 procent. Statens ägarandel i SJ och Posten är 100 procent och Vägverket är ett affärsdrivande verk med staten som huvudman. Högre böter har sannolikt ingen direkt avskräckande effekt på dessa bolag; de kan betalas med vinstmedel som bolagen annars helt eller delvis delar ut till ägaren staten.

Enskilda beslutsfattare och anställda kan vidare inte fällas för konkurrensbrott i Sverige, vare sig i statliga eller privata verksamheter. Endast företag kan bestraffas för brott mot konkurrensreglerna. Det blir därför ägarens och styrelsens uppgift att utkräva ansvar då personal bryter mot lagarna. Men det förutsätter att brotten upptäcks och beivras.

Upptäcktsrisken får därför en avgörande betydelse för konkurrensreglernas effektivitet i bolag med spritt eller svagt ägande. Konkurrenspolitiken bör därför inriktas på att höja risken för att bli upptäckt och fälld, exempelvis genom ett utvecklat immunitetsprogram, mer resurser till Konkurrensverket och fortsatt prioritering av bekämpning av karteller och missbruk. Staten måste också ta ett större ansvar som ägare för att säkerställa att konkurrensreglerna efterlevs.

Ägaren staten kan exempelvis utkräva individuellt ansvar av ledning och anställda genom att avskeda befattningshavare och personal som medverkar i konkurrensbrott.

Anställningsavtal bör i så fall inkludera en möjlighet till uppsägning på denna grund. Staten kan också befrämja efterlevnaden med hjälp av extern konkurrensrevision i de egna bolagen. En annan metod är att skapa incitamentsprogram som ger immunitet eller belöning till den som informerar styrelsen om överträdelse i den egna organisationen. Det måste vara lönsamt för en underordnad att medverka i en process som leder till att olagligheter upphör. Slutligen visar det senaste decenniet att avregleringar och privatiseringar kan skapa konkurrensproblem, om reformerna inte genomförs på ett lämpligt sätt. I samtliga fall där statliga bolag blivit fällda för missbruk av dominerande ställning har bolagen varit dominerande sedan

avregleringstillfället. Dominansen på post-, tele-, flyg- och tågmarknaden är ett arv från den tid då dessa marknader var reglerade.

En alternativ strategi för att avreglera marknader i framtiden kan vara att staten delar upp sina monopolföretag i syfte att redan vid avregleringstillfället ha flera konkurrerande producenter, exempelvis flera Apoteksbolag, flera Systembolag och så vidare. Andra strukturella åtgärder kan vara att öppna marknaden för internationell konkurrens eller att skilja infrastruktur från tjänsteproduktion.

Mattias Ganslandt

doktor i nationalekonomi, forskare och expert i konkurrensfrågor, IUI, Industriens utredningsinstitut.